

Dvacet, třicet lesníků, dřevařů a techniků? Dodáme! Okamžitě!

S Karlem Rokytou o expertních výjezdech československých lesníků do Angoly a Mosambiku, jejich „zpeněžování“ a projektech pro projekty

JAN HAMERSKÝ

Byli českoslovenští experti v zahraničí prodlouženou rukou komunistické strany a vlády? Jak kdo, tvrdí jeden z nich, Karel Rokyta, dnes sedmasedmdesátiletý lesník a pedagog, který strávil polovinu 80. a 90. let v Angole a Mosambiku. Inventarizoval tamní lesy, školil lesníky. A současně vnímal, jak se místní, československé i západní reprezentace vypořádávají s rozpory mezi tím, co je oficiální, a co se skutečně děje. Proč vysílal podnik zahraničního obchodu Polytechna odborníky do zemí, kde zuřila občanská válka? Proč se tomu přezdívalo „obchod s bílým masem“, a proč když bylo v březnu 1983 v Alto Catumbela uneseno šestašedesát Čechů a Slováků, bylo na místa našich expertů tolik uchazečů?

Kudy vedla vaše cesta z Československa do Afriky?

Po absolvování lesnické fakulty v Brně v roce 1965 a roční vojenské službě jsem nastoupil do podniku Lesprojekt, protože jsem nechtěl dělat klasického lesníka v terénu, ale spíše se věnovat lesnickému plánování. Brzy jsem ale pochopil, že jako nestraník nemám šanci na nějaký kariérní postup. Naštěstí byl na tom ale režim už tehdy hospodářsky dost špatně a potřeboval devizy. Snažil se proto najít v každém oboru experty, které by mohl vyslat do ciziny vydělávat. Vše šlo přes Polytechnu Praha, o které jsme říkali, že dělá „obchod s bílým masem“, protože generovala dolar za šest korun! Nastoupil jste u ní jako expert, na výplatní pásce jsem měl u jména částku 2 000 dolarů, ale ve skutečnosti jsem neviděl ani jediný! Většinu si totiž nechával podnik a vyplácel lidem něco mezi čtvrtinou až třetinou té reálné mzdy. Ta byla ale ještě rozdělena na tuzexové poukázky, takzvané bony, které se ukládaly v Živnostenské bance a v Af-

rice byly člověku na nic, a nějaké ty jejich místní šprdlíky, buď meticaly, nebo kwanza, kterých bylo ale málo.

Jak vlastně Polytechna generovala zisk?

Vše bylo založeno na tom, že dolar byl tehdy čtyřicet až padesát korun. Polytechna inkasovala platy expertů v devizách a vyplácela je „podle svého uvážení“. Mně třeba posílali na konto 1 600 bonů měsíčně, reálně asi osm tisíc korun, což bylo ale samozřejmě i tak hodně – trojnásobek mého normálního platu. To bylo při prvním kontraktu. Při druhém už jsem podepisoval smlouvu na částku 2 200 až 2 400 dolarů měsíčně, ale na ruku jsem jich, kromě těch ukládaných bonů, dostával jen 127... To je vždycky přivezl nějaký člověk z Polytechny. Šlo o tzv. nepřímé kontrakty, to znamená, že jsem pracoval pro zaměstnavatele a ten posílal peníze na účet podniku, který mě vyslal. Bylo to velmi dobře spočítané. Rozdíl mezi přímým a nepřímým kontraktem jsem pochopil až při svém třetím výjezdu.

Zaměstnavatel si vymínil, že najme přímo mě. Sice to i tentokrát zprostředkovávala Polytechna, ale už jsem měl ve smlouvě, že si z platu vezme jen asi třetinu ve formě jakési daně. Ale protože jsem odjel v létě 1989 a za půl roku Polytechna i s celým komunistickým režimem u nás padla, najednou všechny ty peníze zůstaly mně. Musel jsem si samozřejmě platit sociální a zdravotní pojištění, tam i tady, ale to byly, oproti tomu, co si brali předtím, jen drobné.

Vraťme se do dob normalizace. Jak jste se dozvěděl o možnosti pracovat v Africe?

Díky svému zarytému nestranictví jsem neměl šanci dělat nějakého vedoucího. Přihlásil jsem se proto postupně na tři postgraduály, dva byly propojené, jeden samostatný. První byl JASPEX, Jazyková a společenskovední příprava expertů, na Univerzitě Karlově, ke kterému jsem si přibral Světové lesnictví, abych se alespoň trochu poučil o lesnictví v tropech. Učili nás tam takoví koryfeje, jako

Foto: Vojtěch Havlík

např. prof. Jan Jeník, dnes jednaděsátiletý, nebo prof. Erich Václav. Ti se snažili udržet u nás skupinu lidí, kteří by o tom něco věděli.

Poprvé jsem měl vyjet do ciziny už v sedmdesátých letech, a to do Peru. Ale protože tam v roce 1968 padl dost prosocialistický režim (šlo o vojenský převrat generála Juana Velasca Alvarada – pozn. autora), sešlo z toho a já si ke španělštině přibral ještě portugalštinu. I když to dlouho vypadalo beznadějně, nakonec se ukázalo, že to bylo správné rozhodnutí, protože se začala dobře jevit Angola a Mosambik, bývalé portugalské kolonie. Španělštinu jsem pak prakticky nikdy neuplatnil.

Na konci roku 1981 si mě z Polytechy konečně zavolali a řekli mi, že budu členem tříčlenné skupiny, která pojedje do Angoly na inventarizaci lesů ve třech tamních provinciích. Angola je velikánská, má 1 240 000 km²,

Lesník a pedagog Ing. **Karel Rokyta** se narodil v roce 1943 v Jasenně u Vizovic. Většinu svého života ale strávil v Brandýse nad Labem – Staré Boleslavi. Absolvoval lesní inženýrství na Lesnické fakultě Vysoké školy zemědělské (dnes Mendelovy univerzity) v Brně (1965) a postgraduálně světové lesnictví na Univerzitě Karlově v Praze (1975–1981).

Je bytostně spjatý s Lesprojektem Brandýs nad Labem, dnešním Ústavem pro hospodářskou úpravu lesů (ÚHÚL), kde působil v letech 1965–1995. Poté vedl odbor Životního prostředí Městského úřadu v Brandýse nad Labem – Staré Boleslavi (1995–2005) a vyučoval na tamní Střední zemědělské a environmentální škole (2007–2013).

Mezi lety 1982 a 2015 strávil přes deset let na africkém kontinentu a přilehlých ostrovech. Hlavní tři velké kontrakty, první roční, druhý dvouletý a třetí šestiletý, měl v letech 1985–1995. Týkaly se především Angoly a Mosambiku.

První skupinové expertizy se účastnil v Angole (leden – prosinec 1982), druhé, také skupinové, v Mosambiku v letech 1985–1987 (v obou případech za občanské války). Třetí a nejdéší kontrakt mu zprostředkovala Organizace pro výživu a zemědělství (FAO) při OSN – od června 1989 do podzimu 1995 působil v Mosambiku jako vedoucí lesnické katedry Fakulty agronomie a lesního inženýrství Univerzity Edouarda Mondlaneho v Maputu.

což je rozloha skoro desetkrát větší, než mělo tehdejší Československo, a ty provincie jsou ohromné. Měli jsme málo informací. Zdálo se mi to divné a opravdu se ukázalo, že projekt byl dělaný jen proto, aby existoval.

Jednalo se o severozápad země a zároveň o okolí hlavního města Luandy, provincie Cuanza Norte, Uíge a Zaire, která jde až ke konžským hranicím. Měli jsme připravený dobrý projekt, ale když jsme tam přijeli, zjistili jsme,

že vlastně pořádně nic dělat nemůžeme, protože se tam střídá...

Jak vůbec taková „náborová kampaň“ probíhala?

Nebavili se s jednotlivci, ale s institucemi. Lesprojekt si „vychovával“ určitou skupinu lidí a rád je posílal do zahraničí. Platilo totiž, že firma, která získá devizy pro stát, má právo si za ně také něco koupit. Lesprojektu šlo o švédskou techniku, sofistikované výškoměry a měřičské pomůcky, které už začínaly být lepší než ty, které u nás vyráběl podnik Meopta. Možná hrála roli i prestiž, tedy to „mít lidi v cizině“. Socialistické Československo se sice chlubilo tím, že vyváží lokomotivy a kdecy, ale na Západ toho šlo minimum, takže devizy nebyly.

Na tuto dráhu jsem se dal cíleně, abych se realizoval, ale koncem 70. let jsem už neměl co studovat. Léta 1979–1981 byla pro mě, dá se říci, taková „čekací“. Už jsem z toho byl nervózní, ale pak přišel ten můj první výjezd. Jenže to byl sice nadějný, ale naprosto nerealizovatelný projekt. Měli jsme vytipováno osmadvacet míst, kde měly být zkušební plochy. Inventarizace lesů a lesnické statistické metody jsou totiž založené na zkušebních plochách, které musí být typické pro danou oblast. S rizikem jsme jich ale zpracovali jen osm... Na zbytku už bojovali místní a kubánští vojáci.

V Angole tehdy existovala tři politická a vojenská uskupení. Střed s hlavním městem Luandou ovládl kmen Kimbundů a Lidové hnutí za osvobození Angoly (MPLA). Na severu byla Národní fronta pro osvobození Angoly (FNLA) Roberta Holdena a na jihu Národní svaz za úplnou nezávislost Angoly (UNITA) Jonase Savimbiho. „Kimbundáci“ se nechali podporovat Sověty, kteří jim na pomoc poslali Kubánce. Sovětům samotným se tam totiž moc nechtělo, resp. působili tam zásadně jen jako rozvědčíci a odborní poradci. Poznal jsem jich celou řadu. Báli se tamního terénu jako čert kříže. Říkalo se totiž, že na jednoho partyzána tam po-

Polytechna

Mezi podniky zahraničního obchodu (PZO), které měly v Československu po roce 1948 monopol na obchod s cizinou, patřila také Polytechna. Tento PZO pro zprostředkování technické spolupráce sjednával a zajišťoval výjezdy československých technických expertů do zahraničí. Sídli v Praze v Panské ulici č. 6.

třebujete sto lidí. Jenže když jich byly desetitisíce...!?

Mohl si expert, který jel do Afriky, vybírat?

Čekal jste, a co vám řekli, že budete dělat, to jste dělal. Někjaký svobodný výběr toho, co byste chtěl dělat, neexistoval. Byl jste tam prostě delegován. Ber, nebo nech ležet.

A že se stanete zahraničním expertem, to bylo vaše rozhodnutí?

To jsem si zvolil. Chtěl jsem být mezi tzv. nomenklaturními kádry, tedy lidmi schválenými stranickým aparátem. Je ale pravda, že výběr země jsem trochu ovlivnil tím studovaným jazykem. Portugalština je v Africe „jasná“: Angola, Mosambik, Guinea-Bissau, Cabo Verde – nesprávně Kapverdy. Jiné možnosti nejsou. Brazilci se sami považovali za experty a Jižní Ameriku si tedy „hlídali“, tam se prosadit i se španělštinou moc šance nebyla.

Nabízely podniky zahraničního obchodu a Polytechna kromě platu nějaké zvláštní výhody?

Ne, ale tolerovali se i lidé, kteří nebyli tak politicky „kovani“, jako třeba já. Jednou na mě ale kádrovák z ústředí udeřil. Byli jsme zrovna na jazykové přípravě v Janově v Jizerských horách, asi deset lidí z celé republiky, učíme se a on tam vpadl, ukázal na mě a vyštěkl: *Ty máš bratrance!* Hned jsem věděl, kam míří. *No, já mám sedm bratranců a jednu sestřenicí. – Ty máš bratrance v kapitalistické cizině, kterého jsi nepřiznal!* Všichni strnuli. Vypadal totiž jako monstrum, které se náhle vynořilo z padesátých let. Zjistil, že mám bratrance ve Francii, který tam utekl v osmašedesátém. Ale ani kdyby mě chtěl zničit, nemohl. Byla tu totiž ta šance vyjet do Angoly a vydělávat peníze. A to mělo přednost.

Přesto – probíhala nějaká politická průprava?

Masáž jsme dostávali už na postgraduálech. Jmenovalo se to Společenskovední příprava. Tam do nás prali myšlenky socialismu. Před odjezdem pak probíhala na Polytechně ještě „profesionální připomínání“. Věděli ale, že nás stejně mají v hrsti. Čekali jsme vždycky na to, až se objeví člověk, který nám dá peníze na živobytí, čili bylo jasné, že budeme poslušní. Neměli jsme jinou šanci. Výplaty jsme někdy dostávali i s tříměsíčním zpožděním... To by člověk musel mít s sebou něco z domova, a to jsme neměli.

Dostávali jsme i nějaké místní peníze a v bance na ně nabízeli úžasný, až 36% roční úrok! Člověk by byl ale blázen, kdyby je tam dal. Mezitím byla totiž sto procentní inflace... V Angole nás podvedli mimo jiné i tím, že řekli: *Budete dostávat devět tisíc kwanza měsíčně, čili tři sta dolarů.* Oficiální bankovní kurz takový byl, ale ve skutečnosti vám jich za dolar dali na ulici desetkrát tolik! Pěkná ryba na trhu stála tři tisíce, a to by podle nich znamenalo sto dolarů...

Jak jste tam vlastně žili?

V Angole jsme byli tři: vedoucí skupiny Ing. Jiří Sova, Ing. Ján Kocák a já. V Luandě nás ubytovali v docela moderním paneláku. Naše strana trvala na tom, abychom byli zařazení mezi experty. Měli jsme obchod a právo v něm jednou týdně kupovat jednu jednotku od všeho, co zrovna budou mít. Člověk tam musel ale chodit každý den, protože jednou přivezli rýži, další den olej, třetí fazole a čtvrtý mouku. Ceny v obchodě byly regulované a odpovídaly tomu, co jsme v kwanzách dostávali. I za těch devět tisíc mohl člověk vyžít, navíc jsme uměli vařit, ale třeba maso jsme měli fasovat až padesátý čtvrtý den našeho pobytu! Šli jsme

Česká delegace na pobřeží Angoly, 1982

Foto: archiv Karla Rokyty

proto do hladové stávký. Chodili jsme do kanceláře ministerstva zemědělství, kde se připravovaly výjezdy do terénu, a stěžovali si, že nemůžeme pracovat, protože se stravujeme jen z mouky, fazolí, rýže a oleje. Lidi na naší ambasádě se zděsili a se vši vážností to pak řešily všechny možné instituce. A vyřešily to tak, že přinutily našeho zaměstnavatele, ministerstvo zemědělství, aby nám přidělilo třicet kuřat. Ta byla ale živá, tělíčka měla jako pěst, byli to normální nevykrmení brojleři. Jakémusi člověku jsme jich deset dali a dostali za ně dvacet oškubaných. Na jedno jídlo jsme přitom spotřebovali tři.

Ten zmiňovaný „přiděl masa“ po padesáti čtyřech dnech spočíval v tom, že se člověk zařadil do fronty tam, kde bourali krávu. Když jste měl smůlu, dostal jste třeba kopyto, a když štěstí, tak dvě kila kvalitního hovézího, které vám dali do kusu novin. Žádné protesty se nepřipouštěly. Mistři světa v tomto způsobu „nakupování“ byli Rusové. Někdo z nich držel místo ve frontě a ostatní pak přiběhli na poslední chvíli. Byli z toho doslova války mezi socialistickými státy! Jediné dobré na tom bylo, že se začínalo sekat od kopyt, takže na nás vyšla kýta.

Mohl jste si jako běžný občan Československa udělat před výjezdem z oficiálních médií představu o tom, jak to v Angole opravdu vypadá?

Oficiálně jste se o té zemi dozvěděl strašně málo. Pokud tam někdo nebyl a nešel vám, jak to tam chodí, nevěděl jste, do čeho jdete. Informace byly tedy spíš vnitropodnikové. Měl jsem jednoho kolegu, byl to takový

můj vzor, který se vypracoval ve francouzské oblasti. Znal velmi dobře poměry v Kongu, a tak nám leccos řekl. Něco se pak mohl člověk dozvědět taky ze zahraničního rozhlasu. Oficiální informovanost v 70. a 80. letech byla ale mizerná.

V Angole jste „spadli“ do občanské války, ve které operovali Kubánci a sovětské poradci. Jakou jste měli volnost pohybu?

Provincie Cuanza Norte a Bengo, tj. území kmene Kimbundů, Luanda a okolí byly bezpečné. Všude jinde jste se musel pohybovat s vojenským doprovodem. Už na severním okraji Cuanza Norte byly nutné konzultace s kubánskými vojáky. Dostali jsme se na jakousi výspu, Fazenda Maria Manuela v provincii Bengo. Bylo to docela hezké místo, ranč v horách s poli, lesním hospodářstvím a pilou. Byli tam čtyři kubánské vojáky a tam jsem trochu uplatnil španělštinu, i když ta jejich byla šílená! Byli ale rádi, že někdo mluví alespoň trochu španělsky, protože portugalsky se učit nechtěli. To je jako kdybyste Čecha nutil mluvit rusky, ukrajinsky nebo slovensky. Říkali nám: *Hergot, chlapi, vy tady riskujete!* Vrátili jsme se za dva měsíce a ti kluci byli mrtví. Fazenda, portugalsky farma, se opustila

Z Fazendy Maria Manuella. Zleva průvodce Moio, dva kubánské vojáky, vedoucí skupiny Sova a místní řidič.

Foto: archiv Karla Rokyty

a fronta se posunula o kilometr dál na jih. Byli to mladí kluci, pětadvacet, maximálně třicet let. Výborní střelci. Jeden na padesát metrů zasáhl hadí hlavu! Jako žoldnéři byli vychováni dobře. Vyrůstali spolu ve školách. Vysvětlili mi, že na Kubě zrušili hodně malých škol a udělali velké a děti od šesti let tam drželi internátně. Kdo s tím souhlasil, nepotřeboval na dítě nic platit. Rodiče, kteří na to nepřistoupili, museli děti denně vozit do školy. Kluky pak často dávali do stejných jednotek. To je pro vojáka dobré, když ví, na koho se může spolehnout.

Sověti jen seděli v hlavním městě a dělali plány, které nestály za nic. Potom jsem se s nimi setkal i v Mosambiku v provincii Manica, kde byl velký odboj RENAMO, tedy Mosambické národní rezistence. Sověti seděli ve Ville Manica a v Chimoiu. Ptali se mě: *Co děláte? – Jsem lesník. – Lesník? A kam jedete? – Na Penhalongu. – Na Penhalongu? – Vždyť ta je plná banditů! – Já jsem ještě žádného neviděl!* Přestřelky tam byly, ale vesměs v noci, přes den to bylo jakžtakž kontrolované. Kroutili nad tím hlavou, protože podle jejich map to tam bylo plné banditů. Počítám, že tam byli platní „jako mrtvému zimník“, že to nebyli ani pořádní vojáci.

Vaším úkolem bylo vypracovat statistický přehled dřevin. Nezpracovával se také pro československé podniky, aby měly představu, jaká tam jsou exotická dřeva a co by šlo eventuálně využít?

Samozřejmě. Inventarizace lesů má poskytnout informaci, jaké druhy dřevin, kde a v jakém procentuálním zastoupení se nachází. Nic si nenamlouvejme, naprostá většina lesnických inventarizací v Africe slouží jako podklad k následným těžbám.

A dá se říci, že naše podniky preferovaly určitá dřeva...

Sice tam jezdili naši dřevaři, ale žádný obchod z toho nebyl. Veškeré tropické dřevo, které se do republiky dostávalo, se nakupovalo na trzích

v Hamburku a Amsterdamu. Ukázalo se totiž, že nejsme schopni si ho dopravovat levněji. Pro naše dřevařství z toho tedy žádné výhody neplynuly.

Náš první projekt byl po odborné stránce nehotové dílo. Statistický přehled třetiny vytipovaných ploch má věrohodnost pro konkrétní lokality, ne pro celou provincii. Přeskočím do roku 2005. Byl jsem znovu v Angole na krátké expertize. Institut tropů a subtropů České zemědělské univerzity tam měl moc pěkný projekt. Založil střední zemědělskou školu v Kuitu, hlavním městě provincie Bié, a mě si pozvali na pomoc mladí zemědělci. Zjistil jsem, že poměry se tam moc nezměnily. Angolský činovník, který nás přijímal, mimochodem absolvent brněnské lesnické fakulty v roce 1985, mi říká: *Nemyslete si, že se tady v lesnictví nic nedělo. První inventarizace byly už v 80. letech.* A vytáhl z trezoru naši práci a chtěl se jí chlubit! Měl jsem co dělat, abych se nezačal řehtat. *Já tu práci znám, já jsem na ní spolupracoval.* Rychle ji uklidil.

Nešlo to využít tak, že by si pak Čechoslováci v Hamburku mohli podle přehledů vybrat a říct: „To je dobré, to chceme, to je špatné, to nechceme.“?

Ne, na to bylo Československo příliš malé. Politicky ani finančně jsme Němcům nemohli dělat partnera. A v Angole šlo opravdu jen o technickou pomoc.

Naše podniky zahraničního obchodu ale měly jednu úžasnou výhodu: jejich pracovníci žili na ambasádách, reprezentovali celý stát a nabízeli naše zboží, zatímco západní obchodní agenti reprezentovali třeba velkou, ale jen jednu firmu. Těch obchodních zástupců se báli i vyslanci, protože měli „povinnou“ spolupráci se Státní bezpečností, a kromě toho bohatli z provizí, které existují, až už obchodujete kdekoliv a s čímkoliv.

Jak se na černém kontinentu udržovala stranická „disciplína“?

Pokud bydlel člověk v hlavním městě, v sobotu byl povinný „mitink“ na

ambasádě. Tam se musel ukázat každý Čech a Slovák a deklarovat, že je k režimu loajální. V podstatě to byla ale i kontrola toho, že jsou všichni na svých místech a v pořádku. Na druhou stranu tam bylo k máni české pivo, takže tam lidi chodili docela rádi.

Při třetím kontraktu, vyjel jsem v červnu 1989, se mi v září v Maputu v Mosambiku stalo toto: byl jsem v československém „klubu“, kam s dvoudenním zpožděním docházel český tisk. Čtu *Rudé právo* a na titulní stránce najdu článku, že v Maďarsku ruší Lidové milice. Na chvíli jsem zapomněl, kde jsem, a říkám: *Doufám, že si z nich vezmeme příklad a taky zrušíme tu obskurní a nepotřebnou organizaci. Každý normální stát má armádu a policii a nepotřebuje ozbrojené tatky ve fabrikách, kteří než aby něco dělali, raději si hrají s flintičkami.* Dozvěděl se to „soudruh velvyslanec“ a večer za mnou přišli tři muži z ambasády s tím, že pojedou domů. Přestal jsem tam proto chodit. Dostal jsem první výplatu od OSN a doufal, že univerzita (která o Karla Rokyta jevila zájem – pozn. autora) na ambasádu nedá. Naštěstí do toho přišel listopad 1989 a byl pokoj.

Do jaké míry byla komunita expertů uzavřená a do jaké se navzájem ovlivňovali s místními?

Nevím, jestli by se dalo paušalizovat nebo jestli to bylo individuální. Obecně jde říct, že do roku 1989 byli všichni opatrní, každý se bál vést nějaké politické hovory. Ve skupině dvou, tří lidí to bylo samozřejmě něco jiného. Tam jsme si mezi sebou řekli leccos. Máte ale pravdu, bylo to takové „sevřené“. Lidi se báli o práci a o výhody. Angolu jsem opouštěl v prosinci 1982. O dva a půl měsíce později došlo k únosu šestašedesáti našich lidí, včetně žen a dětí, v Alto Catumbela. Do týdne bylo na Polytechně dvě stě žádostí na třicet míst, která se uvolnila! Desítky, stovky lidí byly ochotny je, i přes to riziko, nahradit. Možnost jít si do ciziny vydělat byla hrozně lákavá. Ven jezdili jen sportovci, umělci přes

Pragokonzert a potom tu byly už jen ty nešťastné podniky zahraničního obchodu, Polytechna, Strojimport, Pragoexpo, Investa a další, které „vyvázely“ obyčejné montéry i univerzitní profesory. Dostat se pracovně do zahraničí byl zázrak. Každý si toho nesmírně vážil, dnes až nepochopitelně. *Tak ses jim na to měl vykašlat*, řekl mi můj vnuk. Ano, mohl jsem říct: *Dejte mi pokoj, nikam nepojedu*, ale cítil jsem, že to chci dělat. Byla v tom touha po poznání a dobrodružství, možná dokonce převažovala nad těmi penězi. Člověk se ale musel přizpůsobovat a chtěl nechtě trochu křivit... O to větší to potom, při třetím kontraktu, byla úleva, když jsem pocítil, že mě nikdo neokrádá a že jsem ty slíbené dva tisíce dolarů opravdu dostal. Když jsem se ve zlém rozcházel s Polytechnou, vypočítal jsem jim, že mi dluží šedesát tisíc dolarů. Pochopitelně nereagovali. Měli jiné starosti.

Nejprve jste jel do Angoly na projekt pro projekt. Měl nějakou návaznost?

Už nikdy žádnou. Byl založen na lži, že nám angolská strana zajistí přístup do terénu. Nevysílala pak do něj ani vlastní vojáky. Naši nás nutili, ať to nevzdáváme, ať jedeme na dovolenou, vrátíme se a pokračujeme. *My nemáme jak! – Ale něco vymyslíte. Situace se změní.* Za každou cenu chtěli, aby kontrakt a přísun deviz pokračovaly. Šéf naší skupiny, Jiří Sova, byl sice straník, ale vzepřel se i lidem z ambasády: *Poctivě řečeno, nemáme tu co dělat! – Na ministerstvu budete školit zaměstnance.* Snaha, abychom se tam udrželi, byla až zoufalá. Angolanům to bylo jedno, projektů bylo hodně a na rozdíl od Československa dolary měli. Pod celým jejich severozápadním pobřežím jsou obrovská ložiska ropy. Angola možná ve všech médiích nadávala Spojeným státům do imperialistů, ale ropu tam u nich těžila společnost Texaco...

Když jde o peníze, jsme všichni jedné víry.

Přesně tak. Celá politika je v čudu.

Únos Čechoslováků z Alto Catumbela

Šestašedesát občanů ČSSR, 28 odborníků, lékařku, dvě zdravotnice, 14 manželek a 21 dětí ve věku od tří do deseti let, zajalo povstalecké hnutí UNITA 12. března 1983 za občanské války v Angole (1975–2002). Povstalci všechny napůl nahé a za vytrvalého deště odvedli z papírný ve městě Alto Catumbela, kterou měli zaměstnanci Polytechny za úkol znovu zprovoznit, na základnu vzdálenou 1 300 kilometrů.

Únos nepřežil sedmatřicetiletý Slovák Jaroslav Navrátil († 18. dubna 1983). První rukojmí, ženy, děti a osm nemocných mužů, únosci propustili v červnu 1983 pod podmínkou, že je přijmou oficiální zástupci čs. vlády, čímž ČSSR de facto uznala hnutí UNITA jako svého zahraničního partnera. Zbýlých dvacet expertů UNITA propustila o rok později, 23. června 1984.

Z uvítání Karla Rokyty v Československu, prosinec 1982

Foto: archiv Karla Rokyty

Kdybyste měl porovnat, co jste zažil v Angole a v Mosambiku, byl v tom rozdíl?

Veliký. V Mosambiku nebyli lidé tak nenávislní. Druhý kontrakt, který platil mosambický stát, byl moc zajímavý. V provincii Manica byl podnik jménem Ifloma, který založili Švédové. Kvůli občanské válce odtud stáhli své lidi a hledali někoho, kdo by v jejich projektu pokračoval. Pochopitelně našli v Polytechně velmi ochotné spolupracovníky: *Dvacet, třicet lesníků, dřevařů a techniků? Dodáme! Okamžitě!* To bylo pozdní léto pětáosmdesátého roku. Vydržel jsem tam do Vánoc osmdesát sedm. Tehdy jsme ale pochopili, že se dostaneme jenom tam, kde je válka nebo nebezpečno.

Přijeli jsme do Mesici, což byl pěkný komplex, lesy spíše v horské oblasti u zimbabwských hranic. Švédové tam postavili velkou pilu, továrnu na dřevotřískové desky, truhlárnu a pomocné provozy. Vycházelo se z toho, že kolem je asi dvacet tisíc hektarů borovice a eukalyptu, což je jinak naprostá výjimka. V celém Mosambiku je jen něco přes sto tisíc hektarů umělé založeného lesa, tzv. plantáží. Švédové se zavázali, že budou provoz platit deset let a zbývaly z toho asi jen tři roky. A opravdu, když odjeli poslední experti z Československa, projekt padl. Mosambičané ho bez švédských peněz nedokázali udržet.

V Angole je to jiné – mocenské pozice a finance se tam dokázaly rozdělit

a politická uskupení podělit. Jak ale skončí ropa nebo diamanty – nevím, co dřív – bude zle. Nevraživost mezi severem a jihem je obrovská. Sedmadvacet let, od roku 1975 do roku 2002, tam byla občanská válka, a to něco znamená. Vláda dokonce brala za vojáky malé sirotky. Odvezla je do okolí Luandy, tam je vychovávala a v šestnácti je nasadila proti vlastním příbuzným. Takhle se strašně dlouho vybíjelo jedno etnikum. To se samozřejmě vědělo. Hrozně se to tam polarizuje. Je tam spousta bohatých lidí napojených na ropu.

Takže Sovětskému svazu šlo v dekolonizovaných zemích spíše o devizy než o rozšiřování sféry vlivu?

Pokud jsem tam viděl sovětskou účast, tak buď chtěli něco prodat za dolary, nebo nabízeli vojenské experty. Lidi jako my nenabízeli. Pokud jsem nějaké Sověty potkal, tak diplomaty. Na těch nešetřili, těch měli všude až nesmyslné množství. Anebo vojenské poradce. Žili ale hodně pohromadě, jako by se báli. Třeba jich šlo najednou deset na procházku! Chápete to? Když viděli, jak s Honzou Klímu, tehdy překladatelem, později diplomatem v Angole a dnes docentem politologie na Univerzitě Hradec Králové, jdeme někam za kopec, kroutili hlavou. Ale měli vlastně pravdu. Když jsme přijeli do Mesici, asi po devíti dnech začala velká ofenzíva ze severovýchodu, od Gorongosy. V noci dělostřelba, vypadalo to, že skončíme, ale nakonec se to nějak zastavilo.

Ruští vojáci tam měli dokonce i rodiny, což jsem nechápal. Všechny ty docela hezké bílé ženy ale k naší lítosti odjížděly. Doufali jsme, že je navštívíme, když budou mít vojáci službu. Byly velmi pohostinné. Nakonec ale stáhli i vojáky. Nedařilo se jim tam.

Šířit socialismus v Africe bylo něco jako sci-fi?

To byla jen zástěrka, tomu asi nikdo nevěřil. Některé socialistické ideje tam přijali docela dobře, hlavně lid-

Ubytování v Iflome, Mosambik, 1985

Foto: archiv Karla Rokyty

ská práva, myšlenku, že má každý nárok na práci a na výdělek. Tedy spíš na ten výdělek... „Africký socialismus“ si vybíral jen hrozinky. Nikdy si nepřipustili, že i za socialismu by se mělo tvrdě pracovat. Takže na africké socialisty jsem nikdy nevěřil. Překvapivě si dal marxismus do ústavy prezident Zimbabwe Robert Mugabe, ale už to tam, myslím, odvolali. Angola ani Mosambik to tam asi nikdy neměly.

Dnes je to ale v Angole jiné, protože tam jsou poměrně velké čínské peníze. Číňané tam pracují, dělají řadu smysluplných věcí jako kvalitní silnice a železnice a místní mají dobrý pocit z toho, jak cizí dělníci makají... Ale myslím, že těm rozumnějším dochází, že pustit si tam Číňany ve velkém není moc dobré.

Ani z mocenskopolitického hlediště nemělo angažmá východního bloku nějaký efekt?

Když se na pláži v Luandě pořádali mítink socialistických ambasád, který se vyhlásil jednou za dva měsíce, sešla se spousta lidí, protože účast byla povinná. Navenek to vypadalo dobře. Ale zavést tam socialismus nebylo moc proveditelné. Proto se od té myšlenky ustoupilo.

Existovala reálná konkurence v rámci RVHP, třeba mezi Českoslováky a východními Němci?

Trochu, a zároveň bylo určeno, ve kterých sférách by měl ten který stát působit. Lesnictví a dřevařství jsme vyhrávali stoprocentně my. NDR tam měla geology a chemiky. Nikoho ze socialistického bloku jsme v lesnictví nepotkali.

Sovětský svaz tedy brzdil vzájemnou soutěž?

To už je nad mé vědomosti, ale pravda je, že Bulhaři dělali zásadně v zemědělství a Maďaři v zemědělství a průběžářství. Jiné jsem ani moc nepotkal. Jen pár Rumunů, kteří vypomáhali na vnitrostátních letech. Lélat tam nikdo jiný moc nechtěl.

Nedá se tedy říci, že by si jednotlivé oborové expertní skupiny překážely?

Ne, nedá.

V Mosambiku se vládní strana FRELIMO hlásila k marxismu. Jak to ale vypadalo v praxi?

Když se FRELIMO dostalo v roce 1975 k moci, říkali: *Vybojovali jsme vítězství a nezávislost*. Nikdy nepřipustili, že k pádu portugalského kolonialismu

došlo rozhodnutím portugalského parlamentu po Karafiátové revoluci v roce 1974, kdy nová generace politiků smetla Caetana. Portugalsko parlamentní cestou rozhodlo, že se kolonií vzdává, přitom tam mělo vojáky, kteří drželi všechna velká města a centra. Ale vyklidili je a okamžitě začaly boje o to, kdo tam bude vládnout.

Dramatičtější, i když kratší, byly první boje v Angole, kde byly tři nepřátelené skupiny. S hlavním městem Luandou to vypadalo špatně, ze severu k ní táhlo deset tisíc vojáků Roberta Holdena. Desátého listopadu 1975 je ale zastavila kubánská jednotka. Deset, patnáct kilometrů od Luandy je kopec, který se jmenuje Quifangondo. Má sice jen sto devadesát pět metrů, ale dá se z něj ovládat široké okolí. Kubánci tam umístili rakety země-země a tu armádu rozstříleli. Tím pádem to na několik let „vyřešili“.

V Mosambiku bylo jen FRELIMO a RENAMO, jih a střed a střed a sever proti sobě. Boje byly mírnější. Zažil jsem tam mírový proces v první polovině devadesátých let. Do Mosambiku přijelo dokonce asi dvacet našich důstojníků, protože potřebovali experty na východní zbraně. Povstalci byli totiž vyzbrojeni buď kalašnikovy, nebo našimi samopaly vzor 58. Bylo tam úžasné množství vojáků i nevojáků a Maputo začalo bobtnat, říkalo se tomu mezinárodní cirkus. Každý byt měl hned trojnásobnou až desetinásobnou cenu, každý den ve městě vyrostla alespoň jedna hospoda. Nezáviděl jsem jim ty tři tisíce dolarů měsíčně, i když odzbrojování a kontroly už nebyly vojenské akce.

Došlo k obnovení parlamentního systému. Příznivců FRELIMA bylo trochu víc, zhruba šest ku čtyřem. Ukázalo se, že původně neutrální venkov se přidal na stranu vlády. Severní provincie volily naopak RENAMO. Mosambik měl tehdy třetího prezidenta, všichni byli z jednoho kmene. Kmenaření odsuzovali, ale ono fungovalo a funguje. Za kolonialismu se také obyvatelé neradi učili portugalštinu, protože ji brali jako jazyk kolonizátorů. Jakmile ale

Při školení mosambických lesníků, Maputo, 1987

Foto: archiv Karla Rokyty

byla svoboda, vláda zjistila, že je to vlastně jediný jednotící prvek. Jak chcete spojit Šangany a Makondy? Jejich řeč je úplně jiná. Jedni jsou na hranici s Kongem a Tanzanií, druzí úplně na jihu. Nová vláda proto začala podporovat výuku portugalštiny a snažila se přes partaj unifikovat stát. Ve straně prostě budou lidé z té i tamté provincie. Ale ukázalo se, že na rozdíl od Evropy, kde kmenové systémy skončily už dávno, unifikace v Africe potrvá ještě dlouho.

Když jste v Africe pracovali jako expertní skupina, na co jste ve vztahu k místním narázeli nejvíc?

Rozdělil bych to podle prostředí, ve kterých jsem se pohyboval. V prvním to byli zaměstnanci tamních ministerstev zemědělství. Někteří byli přiděleni do naší skupiny na výjezdy. Vztahy tam byly kolegiální, ale hned se ukázalo, že kmenaření je pro ně také důležité. Jeden kluk v Angole, Moio, byl ze severu. Do Luandy se nehodil, neznal pořádně jazyk kimbundu a taky byl podezřelý, že je špión. Byl ale velice šikovný a příslušníci toho jejich severského etnika, myslím, že si říkali Zairové, si vzájemně pomáhali. O něm jsem

se dozvěděl, že při masakrech, které propukly v Angole někdy v devadesátých letech, kdy Honza Klíma utíkal už jako diplomat z naší ambasády po prvním pokusu o demokratické volby, došlo i k pogromu na přistěhovalce ze severu. Hodně jich zlynčovali a tohohle kluka taky zabil.

V mosambické Iflome jsme měli místní učít řemeslu. Měl jsem partnera, absolventa Univerzity Edouarda Mondlaneho, na kterou jsem pak za tři roky nastoupil. Byl dost sebevědomý. Když jsem se ho na něco zeptal, nevěděl, ale když jsem mu to vysvětlil, dělal, že už to dávno ví!

Něco jiného to bylo na univerzitě, kde jsem strávil šest let. Původní kontrakt mi prodloužili o dva roky, jako že jsou se mnou spokojeni a že jsem dobrý, víc nemohli. Vychoval jsem si tam nástupkyni, měla dokonce vyšší vzdělání než já. Doktorát si udělala ve Švédsku, práci jsem jí hodně opravoval, ale obhájila ji. No a ta si, měsíc předtím, než měla nastoupit na moje místo, vzala nějakého Brazilce a utekla s ním do Brazílie, že tam bude učít. Oni občanské svobody berou tak, že člověk má jen práva a žádné povinnosti. Vůbec necítila povinnost ke státu, který jí dal vzdělání, univer-

žitě, která ji zaplatila, a vůbec nebrala ohled ani na to, že podepsala smlouvu o nástupu! Ani to nijak nešetřili. Já už měl letenku domů, ale za měsíc začínal semestr, a oni za mnou přišli, jestli bych ještě nezůstal. Tak jsem začal vybalovat kufry a okamžitě vychovávat dalšího nástupce a ten to pak za dva roky převzal.

Nebo: Byl jsem členem akademického senátu. Měl se volit nový děkan a musel to být Mosambičan. Pro nás, osm cizinců, byl jasný favorit inženýr Sitoe, mezinárodně uznávaný dendrolog se stáží, se znalostí. Proti němu stál dřevař Michaque bez vědeckých prací a s jednou stáží ve Spojených státech. A ten také volby vyhrál. Všichni cizinci volili Sitoa, mosambičtí profesoři a studenti se rozdělili na dvě skupiny. A pozor: v senátu bylo ještě dvanáct občanských zaměstnanců – uklízečky, sekretářky a zřízenci. A ti všichni volili toho „špatného“... Šel jsem pak za sekretářkou a zeptal se jí: *Dona Alexandrina, proč jste nevolili Sitoa?* Podívala se na mě a řekla: *Ale když on není náš!* „Náš“ znamenalo z kmene Šanganů. Sitoe měl tu smůlu, že etnicky patřil do malého bezvýznamného kmene ve Svazijsku. To mě docela rozhodilo. Jaká je tady sakra budoucnost, když je

pro ně důležitější, že někdo pochází z téhle vesnice, než to, co umí?

A jak místní brali, že přichází „bílý pán“, jedno jestli z Východu nebo ze Západu?

S vyloženě rasistickým přístupem jsem se setkal jen jednou. Ten muž na mě vzal sekeru, ale jak se později ukázalo, byl to blázen. Aspoň to o něm tvrdili. Jinak jsem se tam nikdy s projevem nějakého nepřátelství nesešel. Buď ti lidé uznávali, že země nemá vlastní experty a bílé potřebuje, nebo je alespoň tolerovali. Taky je třeba říci, že bohatší Angolané a Mosambičané dělají všechno pro to, aby je méně úspěšní krajané nenáviděli.

Šlo mi spíš o určitý návyk – přišel „bílý pán“, uděláme, co chce, i když je to třeba nesmysl.

Tenhle syndrom tam možná trochu byl. Vzpomínám si na jednu velice trapnou příhodu. V Mosambiku se dobře nakupovalo a ceny končily buď na padesát, nebo na sto meticalů. Šel jsem do samoobsluhy, vzal si asi dvanáct věcí a v duchu si skládal účet. Přišel jsem k pokladně. *Dva tisíce pět set padesát.* – *Dva tisíce tři sta padesát,* říkám. Pokladník znejistěl. Spočítal si to ručně. *Mně vyšlo dva tisíce pět set padesát.* Namíchl jsem se. Mys-

lel jsem si, že mě chce ošidit. *Chcete poučovat vysokoškolského profesora?* Celý krám se dal do smíchu a už jsem slyšel, jak někdo za mnou říká, že je to podvodník a dělává to častěji. On zrudl, všechno přeškrtnal: *Máte pravdu.* Zaplatím, vyjdu ven a najednou si s hrůzou uvědomím, že jsem zapomněl započítat poslední věc za dvě stě meticalů. Počkal jsem, až všichni zákazníci odejdou, a ty dvě stovky mu vrátil. Nepoděkoval mi a byl na mě zlý, že jsem ho znectil. Omlouval jsem se mu, jak to šlo, ale nevzal to.

Nemůžu ale říct, že by tam autorita bílých fungovala stoprocentně. Uznávali je a současně žili ve vědomí, že mají svoji vládu. Vyložený rasismus jsem ovšem nezažil. Roli spíš hraje otázka závisti. Pokud tam dnes bílí jsou, bývají velmi dobře placeni. Řekl bych ale, že bílí bohatí se tam chovali lépe než místní bohatí. Viděl jsem Angolana, který cítil potřebu nechat si udělat mobil ze zlata a objednal si oblek z Paříže jen proto, že hodně stál.

Československá komunistická vláda měla snahu budovat si pozitivní obraz. Nebyla v Mosambiku nějaká skupina exulantů, která to narušovala?

Ne, už proto, že se tam žádní lidé nehrnuli. Něco jiného byli naši lidé z Jižní Afriky. V Angole a Mosambiku se občas objevili emigranti z osmačtyřicátého nebo osmašedesátého, ale buď byly ty vztahy korektní, nebo ten člověk přišel jako zástupce nějaké firmy. Jeden třeba prodával švédskou lesnickou techniku. Já ji chtěl koupit, ale naše fakulta byla bohužel vázána na pomoc OSN, což nám určovalo, u koho se může a nemůže nakupovat. A Jihoafrická republika byla až do roku 1994 kvůli apartheidu pokládána za nepřítel, nicméně nám povolili tam jezdit, když si člověk zařídil vízum.

Také jsem toho využil a jezdil jsem pak nejen do Jihoafrické republiky, ale i do Zimbabwe a Svazijška. „Joburg“, tedy Johannesburg, jsem navštívil dvakrát. Bylo to tam pro bělochy nebezpečné. Procházel jsem se po městě, zastavili mě policajti a nabídli mi, že mě zavezou do hote-

Z oslavy čs. expertů, Mosambik, 1986

Foto: archiv Karla Rokyty

lu, prý že jsem blázen, když se procházím sám po ulici v deset večer. Tak jsem šel zpátky a oni za mnou jeli jako moje ochranka. Radši jsem pak jezdil do Kapského Města. To bylo velice příjemné, bylo tam lepší podnebí, víc bělochů, Asiatů a Indů. Rozdělovali je: *Ti jsou colour a ti black*. Ale nejradši jsem jezdil do Zimbabwe, bývalé Jižní Rhodesie, kde jsem našel krajana a vzdáleného příbuzného. Odešel tam ve třicátých letech. Šlo o tzv. Baťovy mladé muže, kteří tam zakládali obchody a továrny. Přišel ale devětatřicetý, pak protektorát, a oni se už nemohli vrátit, tak se oženili a zůstali tam. Bylo jich poměrně hodně.

A nepřekážel baťovec oficiálním československým představitelům?

Vůbec ne. S panem Šenarem jsme se seznámili v roce 1986 v Mutare, pohraničním městě v Zimbabwe, ale vůbec nikdo to nebral ve zlém. Měli jsme vedoucího skupiny, kádrováka z bratislavské univerzity. Byl to zajímavý komunista. Dceru provdal do Švédska, a když zjistil, že mám v Zimbabwe příbuzného, hned se snažil vetřít do jeho přízně a získat tak nějaké výhody. Setkali jsme se pak s krajany několikrát. Byli jsme jako skupina u Viktoriiných vodopádů a tam za námi dokonce přišla jedna rodinka: *Jé, vy mluvíte česky!* Byli to naši emigranti, Jihoafričané. Proběhlo to ve vyloženě přátelském duchu. Přeci jen osmdesátá léta nebyla jako ta padesátá.

Když jste se poprvé vrátil z té šílené situace v Angole do šedivého Československa, jaký to byl pocit?

Necítil jsem se vůbec špatně. Na

chvilku jsem totiž přestal komunistický režim vnímat. Poslouchal jsem zahraniční rozhlas, jak jsem byl zvyklý z dřívějška i z Afriky. Navíc, za rok se tady prakticky nic nezměnilo a kontakt s domovem se nepřerušil. Hodně jsem si psal s bratrem Janem (hudebník, spoluzakladatel cimbálovky, technik a redaktor ČRo Ostrava – pozn. autora), takže informace člověk měl, byť opatrně zprostředkované. Za druhého kontraktu Švédí expertům nařizovali povinný návrat po šesti měsících a tři týdny dovolené. Velkoryse tyto podmínky jaksi vnutily i československé straně. Při třetím kontraktu jsem měl nárok na letenku domů vždy po dvou letech, ale v liché roky jsem si kupoval vlastní. Mimo republiku jsem tak byl vždycky maximálně rok. Pamatuji se, že po prvním kontaktu mě tu čekalo asi osmnáct tisíc bonů. Hodně z nich jsme v Lesprojektu propili, protože v Tuzexu byl levnější a kvalitnější alkohol než v běžných obchodech...

Jak jste se pak vpravil do domácí rutiny?

Úplně normálně. Po návratu mě nechali asi dva nebo tři týdny doma a už mě volali do kanceláře. Ani jsem tamní pobyt zdravotně nijak neodnesl. Naopak, když jsem pak zase přiletěl do Afriky, asi po třech, pěti týdnech jsem dostal virózu. Byl jsem zkrátka pořád víc Evropan než Afričan.

A co prověřování kádrovým oddělením?

Sepisovaly se zprávy, ale v prvních dvou případech jsem měl tu výhodu, že se podávaly skupinově a já nikdy nebyl šéfem. To spíš ždímalí vedoucí. Všechny si nás postupně volali na Polytechnu a ptali se na různé věci, ale bylo to vlastně spíš formální. Odpově-

di už znali. Ze skupiny totiž vždycky někdo donášel... Kádrově nesnáze jsem žádné neměl, ale jednou jsem si zavařil, když jsem šel doručit petici za vyšší platy. Zjistili jsme totiž, že nás šidí i podle těch jejich zvláštních tarifů. Jako Pražák jsem byl pověřený ten dopis odevzdat. Podepsali ho všichni až na jednoho. No, a za to, že jsem tam ten dopis odnesl, mě finančně potrestali... Polytechna nesnášela odpor.

Loni v srpnu mosambický prezident Filipe Nyusi a vůdce opozičního hnutí RENAMO Ossufo Momade v národním parku Gorongosa uzavřeli příměří. Zemi navštívil papež František, následné volby vyhrál stávající prezident, podle RENAMO podvodem. Jak to vnímáte jako člověk, který občanskou válku v Mosambiku zažil v plné síle?

Říkají tomu smíření. Ten proces začal už v devadesátých letech. Přeci jen těch vražd už bylo dost. Myslím, že to Mosambik myslí upřímně a RENAMO podle mě prohrálo volby spravedlivě. Establishment měl ale tu výhodu, že měl zemi takřkajíc k dispozici monopolně dvacet let a RENAMO lidé vnímali jako odbojníky. Pocho-pitelně si zakládají na tom, že mají opozici, intelektuálové z univerzity říkali, že je to dobře. *My je nevolíme, ale opozice musí být*. S volbami to je a bude v Africe ale ještě dlouho těžké. Řada lidí neumí číst a psát, a proto pro ně malují obrázky. Barvy stran a politických hnutí jsou někdy podobné a lidé si je pletou. A jsou tam i ti, kteří vám doslova vedou ruku, abyste vhodili do urny ten správný hlasovací lístek. Nicméně to vnímám jako mír přirozený. V Angole je ale zaplacený...